

International
**SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL**

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:41
sssjournal.com

pp.4217-4223
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 27/06/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 23/08/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 23.08.2019

VAKIF ŞARTLARININ İHLALİNE DAİR ÖRNEKLEMELER

EXAMPLES FOR THE BREACH OF THE WAQFS CONDITIONS

Dr. Sakine AKCAN EKİCİ

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1673>

Reference : Akcan Ekici, S. (2019). "Vakıf Şartlarının İhlaline Dair Örneklemeler", International Social Sciences Studies Journal, 5(41): 4217-4223.

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde başta padişah olmak üzere, hanedan üyeleri, yüksek dereceli devlet memurları, toplumun seçkin kişileri ve hayırseverler toplum yararına çeşitli vakıflar kurmuşlardır. Devlet bu vakıfların idame etmesi, korunması ve işlevini yerine getirebilmesi için çeşitli önlemler almış, yapılan suiistimaller karşısında sessiz kalmamıştır. Üst makamlara yapılan şikâyetler üzerinde durulmuş ve vakıflarla ilgili davalar en üst merci olan Divan-ı Hümâyûn'da görüşülerek çeşitli hükümler çıkartılmıştır. Yapılan bu çalışmada vâkıf şartlarına aykırı olarak yapılan bazı suiistimaller ve bu suiistimallere karşı devletin Divan-ı Hümâyûn'da çıkarmış olduğu bazı hükümler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vakıflar, Divan-ı Hümâyûn, Vakfiye Şartları.

ABSTRACT

The Ottoman Empire, especially the sultans, including members of the dynasty, high-ranking civil servants, distinguished people of society and philanthropists have established various waqfs. The state has taken measures to maintain, protect and function these waqfs and has not remained silent in the face of abuses. Complaints made to senior authorities were emphasized and various provisions about waqfs were issued by discussing the highest court case in the Divan-i Hümâyûn. In this study, some abuses against the condition of waqf founder and some of the provisions of the state against the abuses have been discussed.

Key Words: Waqfs, Divan-ı Hümâyûn, Condition of Waqf Founder.

1. GİRİŞ

Vakıflar tarihin seyri içinde sosyal, ekonomik, sağlık, eğitim, sanat, mimari, ulaşım ve bayındırlık gibi çeşitli alanlarda önemli roller üstlenmiştir. Kurulan bu vakıflar sayesinde Osmanlı Devleti söz konusu alanlarda neredeyse hiç harcama yapmamıştır. Vakıflar sayesinde bu hizmetlerin yürütülmesi sağlanmıştır. Hayatın her alanında birçok örneği olan "vakıflar sayesinde bir adam vakıf bir evde doğar, vakıf beşikte uyur, vakıf mallardan yer içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir okulda hocalık eder, vakıf idaresinden ücretini alır, öldüğü zaman vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezarlığa gömülürdü" (Akgündüz, 1988, s. 298). Yapılan bu tarifle vakıfların ne denli önemli toplumsal bir rol oynadığı gözler önüne serilmektedir.

Osmanlı döneminde her vakıf ayrı bir birim halinde bir erkek ya da kadının nezaretinde mütevellî ya da mütevelliler tarafından yönetilirdi (Yediyıldız, 2012, s.485). Tabi her vakfın amacına ve

gelirine göre idari görevlilerin sayısı değişirdi. Örneğin bazı vakıfların iki mütevellisi, iki câbisi, iki kâtibi bulunurken bazı vakıfların idari görevlileri tekti.

Tüm vakıfların bir idaresi ve kontrolü vardı. Her ne kadar vakfın yönetiminden müteveli sorumlu idiye de vakıflar üzerinde devlet, kontrol hakkına sahipti. Bu denetimi devlet Kadı'lar vasıtasıyla yapardı (Yediyıldız, 2012, s.485). Bu durumu Fuat Köprülü şöyle arz etmektedir: *Bu hususta vâkıfın arzu ve idaresi başlıca âmildir. Gözetilmesi gereken başlıca gaye vakfın menfaatidir. Bu idare ya doğrudan doğruya vâkıf tarafından yahut tesbit etmiş olduğu şartlara göre tayin edilen nâzır ve müteveli gibi unvanlar alan vekiller tarafından icra olunur. Devlet otoritesinin bunlar üzerinde umûmî bir murakabe hakkı mevcut olup bu da bilhassa "Kadı"lar tarafından icra edilir. Hükümdar emirü'-l müminin olmak sıfatıyla vakıflar üzerinde yalnız murakabe hakkında değil hatta daha geniş haklara mâlikdir* (Köprülü, 1942, s. 14). Devletin vakıfları kontrolü yanında gerektiğinde hazineden destek sağladığı durumlar da söz konusu idi. Örneğin vakıf yapılması karşılığında özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında askeri zümreye birçok temlik tahsis edilmiştir. Yapılan bu vakıfların gelirleri giderini karşılayamadığı durumlarda da yine hazineden yardım sağlanmıştır (Genç, 2004, s. 15)

Vakıfların yönetimi özel hukuk kapsamında olmasına rağmen denetimi için kadılık bünyesinde çeşitli birimler kurulmuştur. Vakıflar merkezi bir idare altına alınmadan yani 1826'da Evkaf-ı Humâyun Nezareti kurulmadan önce çeşitli kişiler veya nezaretler eliyle yürütülmekteydi. Harameyn Nezareti, Vezir Nezareti, Şeyhülislam Nezareti, İstanbul Kadıları Nezareti gibi. Tabi bu vâkıfın yani vakf edenin iradesi dâhilinde olurdu (Kazıcı, 2003, s. 12) Vakıf kurucuları genelde kurdukları vakfın yönetim ve denetimini aile bireyleri ve akrabaları dışında olanlara bırakma taraftarı değillerdi. Ve vâkıflar, vakfın mütevelliliğini yani yönetimini önce kendilerine sonra evlatlarını daha sonra varislerine bırakmayı tercih etmişlerdir (Yüksel, 1988, s. 57-59)

Osmanlı ülkesinin dört bir yanında kurulan vakıfların mali ve idari özerklikleri vardı. Her vakfın müteveli, nâzır, câbi, kâtip gibi görevlilerden oluşan bağımsız idari organları ve vakfın kuruluş senedi olan vakfiyesi bulunmaktaydı. Vakfiyeler vakfın şartlarını bildiren resmi bir senettir. Bu senet hukuki tabir ile vakfın tescilidir. Vakfiyeler şahitlerin huzurunda düzenlenir ve kadılık siciline kaydedildikten sonra kesinlik kazanırdı (Şeker, 1993, s. 1)

Vakfiyelerde, vakıf kurucusunun adı, vakıf olan mal, mülk, para, vakıf olan malların nasıl idare edileceği, gelirlerin nerelere harcanacağı, vakıfta kaç kişinin çalışacağı ve bunlara ne kadar ücret ödeneceği, bu müesseseden kimlerin nasıl faydalanacağı gibi kayıtlar ve şartlar mevcuttur. Bu şartlara padişah dâhil herkes uymak mecburiyetindeydi. Vakıf şartlarının yer aldığı vakfiyelerdeki kurallara uyulduğu müddetçe vakfın idare ve işleyişine devletçe müdahale edilmezdi. Aksi söz konusu olduğunda ise devlet, kadıları vasıtasıyla gerekli önlemleri alırdı (Özcan, 2010, s. 22-23). Vakfiyelerde vakıfların iyi yönetilmesi ve taarruzlardan korunması için kimi zaman dua kimi zaman belirtilen şartlara uymayanlar için de vakıf sahibinin bedduası yer alırdı (Şeker, 1993, s. 4). Bu tedbirlere rağmen çoğu zaman vakıf şartlarına aykırı hareketler söz konusu olmuş ve vakıf malları bazı kişiler tarafından haksız yere kullanılagelmiştir.

Vakıf şartlarının ihlaline dair kaynaklarda çok sayıda hüküm bulunmakla birlikte burada üzerinde duracağımız kısım vakıf şartlarına mugayir hareketler sonucunda Divânı-ı Hümayûn'da çıkarılan bazı hükümler üzerine olmuştur. Verilecek olan örnekler 1826'da Evkaf-ı Humâyun Nezareti kurulmadan önceki vakıf suiistimalleri üzerine olacaktır¹.

2. VAKIF ŞARTLARININ İHLAL ŞEKİLLERİ

2.1- Vakıf İdaresinin Başkaları Tarafından Zapt Edilmesi

Bilindiği üzere bir vakfın hangi amaçla hizmet edeceği, nasıl işletileceği, vakfedilen maldan kimlerin ne şekilde yararlanacağını vakfın kurucusu olan vâkıf belirlemekteydi. Bunu da yazılı halde vakfiyelerde açık bir şekilde belirtirdi. Bir vakfın vakfiye şartlarına göre işleyişini sağlamak

¹ Vakıflar üzerine yapılan birçok çalışmada vakfın tanımı, hükümleri ve tarihsel gelişimi ile detaylı bilgiler verildiğinden tekrara düşmemek için zikredilen konular hakkında malumat verilmemiştir.

ve gözetlemek ise mütevellinin göreviydi (Günay, 2012, s. 478). Fakat kimi zaman haksız yere bir vakfın idaresini yahut vakfa gelir getiren akarlardan faydalanılması gibi durumlar söz konusu olmuştur. Mütevellinin elinde olan vakıf idaresinin başkaları tarafından vakıf şartlarına mugayir olarak zapt edildiği aşağıdaki örmekte görülmektedir.

Bursa kâdisına ve Kirmasti nâibine hüküm ki Burusa'da vâki Hundî Hâtûn evkâfının evlâdiyet ve meşrutiyet üzere mütevellisi Mustafa arz-ı hâl idüp vakf-ı mezbûrun tevliyeti meşrûtası iken Kirmastı kasabası sâkinelerinden Aişe ve Fâtıma nâm hâtûnlar nice sene hilâf-ı şart-ı vâkıf zabtidüp ahvâline tekayyüd oluna deyû fermân-ı âlîşân sâdir olmağla vâkıfenin meşrûti ve hîn-i vakfiyetden berü mutasarrıf iken kuyûdî-i atıkasıyla derkenâr-ı mezbûrların ta'rîfleri hilâf-ı şart-ı vakıf olduğu ihbâr olunduğun Rumeli kâdiaskeri Mevlânâ Hâmid edâmallâhu te'âlâ fezâilehu i'lâm itmeğle tevliyyet bermûceb-i şart-ı vakıf kendüye tevcîh olunduğu sûret-i ruûs mücebince mâliye tarafından berât-ı şerîf virilüp lakin mezbûreler ahvâl-i vakfi muhtell ve müşevveş ve mâl-ı mahsûl-ı vakf zâyî' ve telef etmeleriyle muhâsebelerin görmek istedikde ihfâ idüp vakfa gadr eylediklerin bildirüp muhâsibeleri şer'le görülüp zimmetlerinde zuhûr iden mâl-ı vakf için alıvirilmek bâbında emr-i şerîf recâ itmeğin mahallinde şer'le görülmek fermân olmuştur deyû şurûtiyla yazılmışdır.

Fî Evâsıt-ı Râ sene 89 (B.O.A. DVNSMHH, Defter No. 96, Hüküm: 32).

Miladi Mayıs 1678 tarihine denk gelen bu hükümde Bursa'daki Hundî Hatun Evkafı'nın evladiyet ve meşrutiyet üzere mütevellisi Mustafa isimli şahıs iken Kirmastı Kasabası'ndan (Sezen, 2006, s. 313)² Ayşe ve Fatma adlı kadınlar vakıf şartlarına aykırı olarak senelerce Hundî Hatun Vakfı'nı zapt etmiş ve vakıf malından faydalanmışlardır. Vakfın mütevellisi olan Mustafa'nın bu durumu bildirmesi üzerine Rumeli kazaskeri Mevlana Hamid yapılan usulsüzlüğü ortaya çıkarmıştır. Neticede Ayşe ve Fatma isimli şahıslardan vakıf idaresinin alınması ve zimmetlerindeki malların da vakıf için alınması gerektiği ferman olunmuştur.

2.2- Vakıf Malında Hak İddia Edenler

Vakıfların dini, siyasi, sosyal, kültürel ve manevi birçok işlevi vardır. Kimi vakıflar cami, çeşme, köprü, kuyu gibi her kesime hizmet sunarken bazı vakıflar da özellikle vâkıfın ileri sürdüğü şartlar gereği sadece belirli kesimlere hizmet sunardı. Örneğin genelde mutfak, yemekhane, ambar, kiler ve misafirlerin yatacakları tabhâne odalarından meydana gelen İmaretlerin işlevi öğrencilere, tekke ve zaviye dervişlerine, zengin ve fakir tüm yolculara parasız yemek çıkarmaktı (Yediyıldız, 2012, s. 481). Fakat bu vakıf sahibinin yani vâkıfın koyduğu şartlar dâhilinde değişebilirdi. Buna örnek olarak Balıkesir'de bulunan Zağnos Paşa Vakfı İmaretinin şartları gösterilebilir. Söz konusu vakfın şartları gereği imarete günde iki defa yemek pişirilerek bu yemeğin sadece hasta fakirlere verilmesi şart koşulmuştur. Fakat bu şartın ihlalinin yapıldığı ve vakıf malından haksız yere yararlanıldığını vakıf mütevellisi Hatice Hanım üst makamlara bildirmiştir.

Balıkesir kâdisına hüküm ki Hadice Hânım 'arz-ı hâl idüp evlâdiyyet ve meşrûtiyyet üzere mütevelliyesi olduğu Zağnos Paşa evkâfi imaretinden rûzmerre iki def'a ta'âm tabh olup şart-ı vâkıf mücebince fukarâdan hasta bulunanlara it'âm olunup vakfiyye-i ma'mûlünbihâ ve sûret-i defterde suhtevâ ttâifesine müstakillen bir nesne şart ve ta'yîn olunmuş değil iken mütegalibeden ba'zı kimesneler istinâd itmeleriyle gayet memnû' iken vakitlü vakitsiz cem'iyet idüp bu imâretde tabh olunan ta'âm ancak bize vakfdır deyû da'vâ idüp ol veçhile te'addileri men' olunmak için emr-i şerîf sâdir olmuş iken memnû' olmayup elimizde emr-i şerîf vardır deyû cem'iyet ve hilâf-ı şart-ı vâkıf te'addiden hâlî olmamalarıyla vakfiyye ve sûret ve hüccet-i şer'iyeye mücebince amel olunup suhtevât tâyifesi te'addiden men' olunmak recâ itmeğin mahallinde şer'le görülmek emrim olmuştur deyû yazılmışdır.

Fî Evâsıt-ı Râ sene 89 (B.O.A. DVNSMHH, Defter No. 96, Hüküm: 46).

² Bursa'nın Mustafa Kemalpaşa kazasının eski adıdır.

1678 tarihli Balıkesir kadısına yazılan bu hükümde imaretin evladiyet ve meşrutiyet üzere mütevellisi olan Hatice Hanım'ın şikâyeti söz konusudur. Zağnos Paşa imaretinde vakfın şartları gereği günde iki kez sadece muhtaç hastalara yemek verileceği yönündeyken bazı zorba medrese öğrencileri bir araya gelip bu imarete pişen yemeğin sadece kendilerine vakıf edildiğini ve ellerinde emr-i şerif olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu durum vakıf mütevellisi tarafından bildirilmiştir. Neticede vakıf şartları ne ise gereğinin yapılması ve bu zorba grubun vakıftan nemalanmalarını önlemek için Divan'dan hüküm çıkarılmıştır.

2.3- Vakfa Gelir Getiren Akarların Haksız Yere Kullanılmaları

Vakıf müesseselerinin devamının sağlanması, yaşatılması, gerektiğinde bakım ve onarımının yapılması için herhangi bir vakıf kurulduğunda bu masrafların karşılanması adına han, hamam, bağ, bahçe, mezra, gibi gelir getirecek olan akarlar da vakf olunurdu. Bu vakıfların yönetim ve denetiminden mütevellî ve nazırlar sorumluydu. Aşağıda vereceğimiz örnekte Sultân Süleymân Hân Câmîi Şerîfi ve İmâreti Evkâfî mütevellisinin bu vazifesini yaptığı vakfa ait bir akarın bir devlet görevlisi tarafından suiistimal edildiğini bildirdiği görülmektedir. Rodoscuk (Tekirdağ) naibine gönderilen hüküm şu şekildedir:

Rodoscuk nâibine hüküm ki İstanbul'da merhûm ve mağfûrun leh Sultân Süleymân Hân Câmî-i Şerîfi ve İmâreti Evkâfî mütevellisi Hasan arz-ı hâl idüp evkâf-ı mezbûrdan kazâ-i mezbûra tâbî 'yağcı nâm vakf (?) koyun yaylağı kışlalarını resmî defterde vakf-ı mezbûra câmi' kayd olunmuş iken hâlâ Tekfurdağı sâkinlerinden Vezîr Hammâmcı Mehmed Paşa'nın vakf-ı mezbûr toprağında çiftliği olmağla vakfın yaylağında kendü koyunların ra'y itirdükdüden sonra yabancı çobanlarının (?) mütecâviz beher sene vakfa âid resm-i yaylağı onar bin akçaya fûruht idüp akçasın kendü orakçılarının ücretine virüp ve korularının eşcârın kat' itdirüp vakfa ve re'âyâya gadr idüp İstanbul efendisi huzurunda mürâfa'a olunduklarında inkâr idüp mürettebât lâzım gelmeğle şâhidleri mevcûd olmayup husûs-ı mezbûr için tarafından vakfın câbîsi Seyyid Fâzıl ile vekil ve tayîn itmeğle vakfın toprağında zirâ'at itdirüp hâsıl olan terekesinin sekizde bir öşr ile sâlâriyyesi kerestesiyle ve kabz eylediği yaylak rûsûmî şer'le alivirilmek bâbında emr-i şerîf recâ eylemeğın mahallinde şer'le görülmek emrim olmuşdur deyü yazılmışdır.

Fî evâsıt-ı Râ sene 1089 (B.O.A. DVNSMHH, Defter No. 96, Hüküm 34).

Bu hükümde görüldüğü üzere vakıflar üzerine yapılan yolsuzluklara devlet görevlilerinin de katıldığı müşahede edilmiştir. Sultan Süleyman Han Cami ve İmaretî Evkafî'na ait olan bir arsanın koyun yaylağı kışlaları resmi belgeye göre cami olarak kayd olunmuş. Fakat Vezir Hamamcı Mehmet Paşa'nın vakıf toprağında çiftliği olması dolayısıyla vakfın yaylağında kendi koyunlarını otlattıktan sonra başkalarından da koyunlarını bu yaylaktan otlatma karşılığında her sene belli bir vergi almıştır. Aldığı bu para ile de kendi orakçılarının ücretini karşılamıştır. Ayrıca vakfa ait bu arsadaki ağaçları da kesmek suretiyle faydalanmış halka ve vakfa zulmetmiştir. Bu durumu Vakfın mütevellisi olan Hasan üst makamlara şikâyet etmiştir. Fakat mahkeme esnasında vezir bu durumu inkâr etmişse de şahitleri bulunmadığından hemen vakfın Câbî'si³ Seyyit Fazıl vekil tayin edilerek görevlendirilmiştir. Tetkikler sonucunda durum anlaşılacak vezirden vakfın toprağından aldığı gelirlerin, kerestelerin ve yaylak vergilerinin alınması emredilmiştir.

2.4- Vakıf Görevlilerinin Vakıflardan Haksız Yere Nemâlanması

Mütevellilerin görevi daha önce de ifade edildiği üzere vakfiye şartlarına binaen vakfın yararını gözetilmesi, tamir ve bakımını yapması, akarlardan elde edilen gelirin hak sahibine dağıtması gibi vazifeleri vardı. Fakat zikredeceğimiz örneklerde görüleceği üzere özellikle vakıf görevlilerinden olan mütevellilerin bu görevlerini kötüye kullandıkları ve vakıf malından nemalandıkları görülmektedir. Daha önce ifade edildiği üzere bazı vakıflar iyi gelir getiren akarlara sahip oldukları için vakıftan artan gelirler söz konusu idi. Arta kalan gelirler için de vakfiyelerde belirli şartlar vardı. Bu şartların bir ihlalini de Hızır Koricı Vakfı'nın yeni mütevellisi Hümâ Hatun'un yaptığı 1618 tarihli şikâyette görmekteyiz. Şöyle ki Hızır Koricı Vakfı'ndan arta kalan gelirler

³Câbî: Vakfın tahsildarı demektir. (Ali H. Berki, **Vakıflar**, Aydınlık Basımevi, İst. 1946, s. 292)

vakfın şartları gereği Atik Cami'sinin tamirine tayin olunmuştur. Fakat bu vakfın eski mütevellisi olan Nasuh halife bu vakfın malından arta kalanları harcamıştır. Durum anlaşılınca da yerine ona tabi olan Hayyat Habib müteveli olmuştur. Fakat durum değişmemiş bu şahısın da vakıftan çaldığı tescillenmiştir. Yapılan bu yolsuzluklar üzerinde durularak vakfa zülüm eden bu şahısların derhal kovulması ve vakfın şartları gereği hareket edilmesi hüküm olarak Rodoscuk Kadısı'na emrolunmuştur (82 Nolu Mühimme Defteri, 2000, 131)

1586 tarihli İstanbul kadısına hitaben yazılan bir hükümde de İstanbul'daki tüm vakıfların düzeninin bozulduğu vakıf görevlilerinin vakıf malından yedikleri ve vakıfların harap olmaya yüz tuttukları bu yüzden bu vakıfların teftiş edilmesi gerektiği, neticenin de doğru bir şekilde deftere yazılıp bildirilmesi kadıya emredilmiştir (Refik, 1935, s. 31).

1664 tarihli başka bir hükümde ise Kastamonu Paşası ve Devrakânî kadısına hitaben yazılmıştır. Hükümde, Bazar karyesinde olan Şeyh Tahir Mektebi'nin tamire ihtiyacı olduğu vakfın bunu karşılayabileceği lakin vakfın mütevellisi olan Abdülbaki'nin bu durumu düzeltmek yerine vakıf malından yiyip zorbalık yaptığı, Bazar karyesi ahalisinin bu durumu bildirdiği belirtilmiştir. Neticede durumun derhal teftiş edilmesi mütevellinin zimmetinde ne kadar vakıf malı var ise tahsil olunması ve zikredilen muallimhânenin hemen tamir edilip eğitime devam edilmesi emredilmiştir (Alan, 2008, s. 41).

2.5- Vakıflarda Eskiden Beri Olagelen Adetlerin Başkaları Tarafından Değiştirilmesi

Vakıflar birçok alanda insanlara ve hayvanlara çeşitli hizmetler sunduğu gibi köy, kasaba ve şehirlerin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanmasında da aktif rol oynamıştır. Vakıfların sunduğu bir hizmet de sosyal ihtiyacı karşılayan hamam ve kaplıcalardır. Bu hizmetten vakıf şartları dâhilinde faydalanılabiliyordu.

İncelediğimiz örnek bir hükümde Rüstem Paşa vakıflarından olan bir kaplıcada haftada bir gün kadınlar diğer günler de erkekler yararlanabiliyordu. Bu durum bu şekilde senelerce devam etmesine rağmen bazı kişiler tarafından vakıf şartları ihlal edilerek kadınların kaplıcadan yararlanması önlenmiştir. Bu durumu bildiren Rüstem Paşa Evkafı mütevellisinin arzuhalinde Bursa Kadı'sına hüküm gönderilerek eskiden olduğu gibi bu kaplıcadan haftada bir gün kadınların da faydalanması istenilerek vakıf şartlarına muhalif hareket eden kişilere izin verilmemesi emredilmiştir (82 Nolu Mühimme Defteri, s. 190).

2.6- Vakıf Şartlarına Aykırı Olarak İhdas Edilen Görevler

Yukarda değindiğimiz gibi Vakfiyelerde vakfın kuruluş amacı, mal varlığı, gelirlerinin miktarı, kimler tarafından nasıl idare edileceği, vakıfta istihdam edilecek personelin sayısı ve bu personelin alacağı ücretler dahi zikredilirdi. Buna rağmen bazıları vakıftan nemalanmak için bir yolunu bularak kendilerine bazı görevler ihdas ederek vakıf malından yemişlerdir. Böyle bir durumu Gebze'de bulunan İlyas Bey Vakfı mütevellisi olan Kerime Hanım'ın Divan'a olan arzuhalinde görüyoruz. *Üsküdar kâdisına hüküm ki, Kazâ-i mezbûra tâbi' kasaba-i Gekbovize[de] medfûn olan İlyâs Beğ Vakfı'nun mütevelliyesi olan Kerime nâm hâtûn arz-ı hâl idüp; "müteveffâ-i mezbûrun türbesinde âyende vü revende ve sâyir fukarâya vakfeyledüğü çiftliklerin mahsûlâtıyla türbe-i mezbûrede seyh ve türbedâr olanlar alup fukarâya sarfidüp hâricden dahlolunmaz iken hâlâ Muslî nâm kimesne sart-ı vâkıfa ve deftere muhâlif yevmî bes akça kitâbet ihdâs idüp bir tarikle berât itdürmekle vakfa külli gadrolduğun" bildürüp ref' olunmak bâbında emr-i serîfûm recâ eyledüğü ecilden, sart-ı vâkıfa muhâlif muhdes olan kitâbet ref' olunmak bâbında fermân-ı serîfûm sâdir olmuştur. Buyurdum ki: Vusûl buldukda, bu bâbda mukayyed olup göresin; vech-i mesrûh üzre mezbûr Muslî sart-ı vâkıfa ve deftere muhâlif kitâbet ihdâs itmis ise sart-ı vâkıfa muhâlif muhdes olan kitâbeti ref' idüp sart-ı vâkıfa ve deftere ve emr-i hümâyûnuma muhâlif bir ferde te'allül ü inâd itdürmeyesin* (82 Nolu Mühimme Defteri, s. 181).

1618 tarihine denk gelen hükümde görüldüğü üzere Merhum İlyas Bey'in vakfeylediği çiftliklerin mahsulatını vakıf şartları gereği şeyh ve türbedar alarak İlyas Bey'in türbesine gelip gidenlere ve fakirlere dağıtır ve dışardan bir müdahale olmazdı. Musli isimli biri vakıf şartlarına aykırı olarak

günlüğünü beş akçeden kendisine kâtiplik vazifesini bir şekilde berat ettirmiş ve vakıf malından çalmıştır. Bu durum mütevellî tarafından bildirildikten sonra derhal bu vazifenin kaldırılması emredilmiş ve vakfın şartlarına muhalif durumlara göz yumulmaması Kadı'dan istenmiştir.

1585 yılını havi olan bir hükümde de var olmayan bir medrese aslında varmış gibi gösterilerek orada ücret karşılığı ders verildiği vakfiyeye illegal bir şekilde iliştilmiştir. Hüküm özetle şöyledir. Sekban Kara Ali Evkafı nazırı olan, Şam Beylerbeyliği'nden emekli olan Hacı Ahmed ile Harem-i Hümayûn hizmetkârlarından Ahmed'in gönderdiği mektupta İstanbul'da gündelik 40 akçe ile müderris olan Mevlana Ramazan, Sekban Kara Ali Evkafı'nın gelir fazlasını Sultan Süleyman'ın ruhu için diyerek Sadri isimli mazul (görevden alınmış) bir mütevellî ve nazır arzıyla yeniden bir medrese yapıp müderrisliğine de 50 akçe ile Ramazan getirilsin diye vâkıfın şartlarına aykırı olarak vakfiyenin üzerine iliştilmiştir. Fakat söz konusu medresenin yapılmadığı ve müderrisi ilan edilen Ramazan'ın da hiç ders vermediği, vakfın gelir fazlasının tamirine bile yetmezken sözde müderris Ramazan'a bir buçuk yıl svazifesi karşılığı maaş verildiği ve Ramazan'ın bir buçuk yıllık daha vazife talep ettiği bu şekilde vakf malından yediği bildirilmiştir. Neticede çıkan hükümde vakfiyenin incelenmesi ve vakfiyede söz konusu medresenin ve müderrislik görevinin olmaması durumunda yapılan hayali medrese ve müderrislik görevinin hemen kaldırılması emredilmiştir (Günay, 1996, s. 70; Yüksel, 1988, s. 66).

3. SONUÇ

Osmanlı Devleti döneminde eğitim, sağlık, kültür ve bayındırlık gibi birçok alanda vakıflar toplum hayatında önemli bir yer tutmuştur. Bu vakıflar devlet tarafından desteklenir aynı zamanda devletin gözetiminde tutulurdu. Vakıflarla ilgili davalar gerektiğinde Divan-ı Hümayûn'da da ele alınarak çözüme kavuşturulurdu. Vakıflarla ilgili yapılan yolsuzluklar Divan-ı Hümayûna önce şikâyetle bildiriliyordu. Divan da müfettiş, kadı gibi yetkili kişileri ya da bir vakıf sorumlusunu ilgili şikâyeti araştırması içi görevlendiriyordu. Yapılan tetkik neticesinde vakıflarla ilgili yolsuzluk tespit edildiğinde müdahale edilmesi ve gereğinin yapılması emrediliyordu.

Farklı amaçlarla kurulup ortak paydada buluşan vakıfların her birinin vakfiyelerinde farklı şartlar olabilmektedir. Bir senet hükmünde olan bu şartlara uyma zorunluluğu padişah dâhil herkes için geçerliydi. Fakat zaman zaman bu şartların ihlal edildiği görülmüştür. Yukarıda Divan'dan çıkan örnek hükümlerde gördüğümüz üzere vakıf şartlarına aykırı birçok durum görülmektedir. Bazen vakfın mütevellisi bazen devlet adamları bazen de vakıf malı yemekten çekinmeyen insanlar vakıf şartlarını göz ardı ederek vakıflar üzerinden nemalanmaya çalışmışlardır. Fakat vakıfların idamesini sağlayan devlet bu şartların korunması için büyük titizlik göstermiştir. Yapılan şikâyetler üzerinde durulmuş, vakıf şartlarının ihlalinin anlaşılması üzerine çeşitli emirler çıkarılarak, ihlali yapan devlet adamı dahi olsa cezalandırılıp vakfın sömürülmesine karşı çıkılmıştır. Vakıf şartları her ne olarak belirlenmişse buna uyulması kati olarak sağlanmıştır. Verilen örneklerde vakıflar üzerinde yapılan suiistimallerin genelde hem vakıf idarecileri hem de devlet görevlileri tarafından yapıldığı müşahede edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri [Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)]

BOA. Bab-1 Asafi Mühimme Defterleri (DVNSMHHM), Defter No. 96. Hükümler: 32; 34; 46.

2. Telif Eserler

82 Nolu Mühimme Defteri, Yayına Hazırlayanlar: H. Osman Yıldırım, Vahdettin Atik vd., Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2000.

Ahmet Akgündüz, **İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, TTK, Ankara 1988.

Alan, Ercan, "**95 Numaralı Mühimme Defteri**", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Ens. Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2008.

- Berki, A. Hikmet, **Vakıflar**, 2. Basım, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1946.
- Genç, Mehmet, “Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar” **Vakıflar Dergisi**, Sy. 42, Ankara 2014, s. 9-18.
- Günay, Musa, “**55 Numaralı Mühimme Defteri**” Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı, Samsun 1996.
- Hacı Mehmet, Günay, “Vakıf”, **DİA**, C. 42, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.
- Köprülü, M. Fuat, “ Vakıf Müessesesinin Hukûkî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü” **Vakıflar Dergisi**, Sy. II, Ank. 1942, s. 1-36.
- Pakalın, M. Zeki, **Tarih Deyimleri ve terimleri Sözlüğü**, C. III, MEB, İstanbul, 1983.
- Refik, Ahmet, **On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı**, Devlet Basımevi, İstanbul 1935.
- Sezen, Tahir, **Osmanlı Yer Adları**: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel müdürlüğü, Ankara 2006.
- Şeker, Mehmet, “Vakfiyelerin Türk Kültürü Bakımından Özellikleri”, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, VIII. İzmir, 1993, s. 1-18.
- Tahsin Özcan, **Vakıf Medeniyeti ve Para Vakıfları**, Türkiye Finans Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “Vakıf”, **DİA**, C. 42, 2012, s. 479-486.
- Yüksel, Hasan, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)**, Dilek Matbaası, Sivas 1988.
- Ziya Kazıcı, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, Bilge Yay, İstanbul 2003.